

K PROBLEMATIKE ZAISTENIA HRANÍC SLOVENSKA V ROKOCH 1939 – 1944

IGOR BAKA

BAKA, I.: On the Issue of Borders Protection from 1939 to 1944. *Vojenská história*, 7, 3, 2003, pp 121 – 130, Bratislava.

The study aims to point out what sort of ideas and concepts had the representatives of the Slovak army about the need to secure the borders from 1939 to 1944. The author highlighted the status of dealing with the issue, he depicts considered alternatives and the attempts for their implementation and also compares how the issue was dealt with during the 1st Republic. He underlines the fact that the issue was not resolved, taking into account foreign political situation as well as own problems of the Slovak army. The greatest attention is paid to the analysis of preserved basis for operational plans of the individual division commands of January 1940, which are probably the only documents of such character. The author characterises the plans of tactic-operational usage of the Slovak Army units in the case of enemy attack (the proposals are exclusively of defensive character). He also describes the ideas of army representatives about the protection of borders; it means their notions about the way of combat in a period from enemy attack to the mobilisation of peace army. He depicts proposals for getting control of terrain by units in individual segments before the main protection zone.

Military History. Slovakia. World War II. Protection of borders. 1939 – 1944.

V dôsledku Mníchovskej dohody, resp. Viedenskej arbitráže, ako aj marcových udalostí v roku 1939, ktoré znamenali rozbitie Česko-Slovenska, sa postavenie Slovenska v stredoeurópskom priestore výrazne zmenilo. Samostatné Slovensko sa dostalo do záujmovej sféry nacistického Nemecka, ktoré sa stalo jeho tvorcom a protektorom. Jeho zahranično-politické postavenie však bolo napriek tomu neisté. Nemecko totiž s jeho územím naďalej kalkulovalo ako s výhodným výmenným artiklom smerom k Poľsku. O tom, že integrita Slovenska zďaleka nie je zaručená, sa jeho politici mohli presvedčiť už v súvislosti s maďarsko-slovenským ozbrojeným konfliktom v dňoch 23. – 24. marca 1939. Aj keď najnovší výskum dokázal, že cieľom maďarskej armády nebola okupácia Slovenska, resp. jeho veľkej časti, ako to tvrdila ľudácka propaganda, ale len vytvorenie novej demarkačnej čiary, a to so súhlasom Berlína. Postavenie Slovenska v nacistickej sfére vplyvu sa upevnilo až po páde Poľska v septembri 1939, a to vďaka aktívnej účasti na tomto ťažení.

V súvislosti s úvahami o potrebe zaistenia hraníc, figurovalo Maďarsko po skončení vojny proti Poľsku ako jediný potenciálny protivník. Nutnosť posilniť bezpečnosť slovensko-maďarskej hranice a zároveň príprava na ďalší prípadný útok sa stali zvlášť aktuálnymi už krátko po 14. marci, a to v súvislosti so spomínaným maďarsko-slovenským konfliktom. Naliehavá bola otázka, čo s pohraničnými práporami Stráže obrany štátu (SOŠ), ktoré boli po vysídlení väčšiny Čechov do Protektorátu v podstate nefunkčné.¹ Predpoklady na obranu štátnej hranice na

¹Organizácia SOŠ vznikla na základe vládneho nariadenia č. 270/36 s platnosťou od 31. októbra 1936. Jej hlavnou úlohou bola ochrana hranice v pásme pred hlavným obranným pásmom (HOP), ale tiež spolupôsobenie pri ochrane verejného poriadku, ako i pri prevádzaní úloh colnej správy. K aktivizácii práporov SOŠ malo prísť už v čase zahraničnopolitického napätia, keď hrozil konflikt so susednou krajinou. Ich úlohou bolo zadržať útočné sily protivníka dovtedy, kým sa nesformuje obrana na HOP a neuskutoční mobilizácia. Ale tiež tlmieť nepokoje v pohraničí. V čase mieru bolo najvyšším veliteľským stupňom SOŠ ministerstvo vnútra. Zdrojom dopĺňovania (okrem četníctva, polície, Finančnej stráže) mali byť tiež záložníci s domovskou príslušnosťou v okolí četníckych staníc či oddelení Finančnej stráže, ktoré jednotlivé družstvá SOŠ v prípade potreby aktivovali a vytvárali. Spolu 31 práporov SOŠ (27 710 mužov) bolo uvedených do pohotovosti v súvislosti s vyhlásením ostražky hraníc 25. 5. 1938. Bližšie pozri HOLUB, O.: Organizace a příprava Stráže obrany státu k bojové činnosti při zajištění státní hranice ČSR v letech 1936 – 1939. *Historie a vojenství*, roč. 40, 1991, č. 3, s. 18-39.

základe predchádzajúceho modelu sa preto zdali byť nereálne. Potrebu riešiť otázku bezpečnosti hraníc urgovali tiež pretrvávajúce pohraničné incidenty. Napätie medzi obidvoma štátmi muselo viackrát tlmiť aj samotné nacistické Nemecko, ktoré okrem iného zamedzovalo vzájomným útokom v tlači. Jednou z možností, ako posilniť bezpečnosť hranice, bolo doplniť chýbajúce stavy veliteľov SOŠ dobrovoľníkmi z radov Hlinkovej gardy (HG).² Proti tejto alternatíve však hovoril fakt, že ozbrojení gardisti ešte nemali potrebný výcvik. Dôkazom toho bola aj skutočnosť, že ešte aj po podpísaní dohody o demarkačnej čiare a úprave hraníc s Maďarskom, 4. apríla 1939, boli príčinou viacerých väčších či menších pohraničných incidentov. Z toho dôvodu museli byť gardisti vypomáhajúci pri ochrane hraníc odzbrojení. Podobné problémy boli aj s gardistami, použitými ako pomocná bezpečnostná služba, ktorí sa dopúšťali rôznych excesov, najmä na Čechoch sťahujúcich sa do Protektorátu, ale i Židoch, ktorých okrádali, svojvoľne zatýkali, prípadne fyzicky týrali. Z toho dôvodu musela byť na nátlak vlády už v máji 1939 celá HG odzbrojená. Na druhej strane sa v armádných kruhoch prehodnocovala tiež alternatíva, ktorá počítala s dočasným zredukovaním počtu družstiev SOŠ. Vzhľadom na to, že ani jeden z týchto návrhov nebol v krátkom časovom horizonte efektívny, prikrčila vláda spolu s armádou k úplne inému riešeniu. Jednotky SOŠ boli už v máji s konečnou platnosťou zrušené a pohraničie bolo od konca toho istého mesiaca posilňované samotným vojskom.³ Rozhodnutím vlády zo 4. júla sa následne konštituovala prakticky nová organizácia – Pohraničná stráž, a to zlúčením výlučne vojenských oddielov s Finančnou strážou (FS).⁴ Výhodou bolo, že tieto vojenské posily sa nemali využiť len v čase bezprostredného ohrozenia štátnej hranice, ale v podstate nepretržite. Tak sa mala aspoň čiastočne vyplniť medzera spôsobená nedostatočnými stavmi príslušníkov FS. K tomuto kroku sa vláda odhodlala tiež v úsilí zefektívniť spravodajskú činnosť v pohraničí a v neposlednom rade aj spacificikovať začínajúcu odbojovú činnosť, ktorá sa v tomto období sústredila na prevádzanie utečencov do čs. légii v Poľsku. Práve nedostatočné pokrytie hraníc bolo vodou na mlyn tejto činnosti. Podľa S. V. Chytku prekročilo poľské hranice do 1. septembra 1939 vyše 5 000 organizovaných i samostatných emigrantov, z toho dve tretiny zo Slovenska.⁵ Aby sa docielilo jednotné velenie Pohraničnej stráže, vytvorila sa pri I/2 oddelení Ministerstva financií funkcia vojenského veliteľa Pohraničnej stráže. Tomu po stránke vojenskej podliehali tak pohraničné prápory, ako aj FS. Roty pridelené k hraniciam mali v oblasti svojej pôsobnosti zadeľovať mužstvo podľa potreby k inšpektorátom, ako aj oddeleniam FS, nad ktorými prevzali veliteľskú právomoc. Prednostovia inšpektorátov FS mali aj po pridelení vojakov zostať vo svojich funkciách a automaticky sa stať veliteľmi čiat Pohraničnej stráže. To isté platilo aj o správcoch finančných oddelení, ktorí sa stali veliteľmi družstiev Pohraničnej stráže (čatu tvorilo 3 až 5 družstiev). Finančná stráž sa však napriek tomu nedostala úplne pod kontrolu Ministerstva národnej obrany (MNO), po odbornej finančnej stránke podliehala naďalej pod patronát Ministerstva financií.⁶

S ilegálnym prevádzaním mali štátno-bezpečnostné orgány najviac práce po skončení vojny proti Poľsku. Zatiaľ čo pred septembrom 1939 sa záujem bezpečnostných orgánov sústredil na severnú hranicu v súvislosti so snahou utečencov dostať sa do čs. légie v Poľsku, po

²Takýto postup ako dočasné riešenie využilo tiež četníctvo, kde vybraní gardisti dopĺňali po vystávaných Čechoch vyprázdnené četnícke stanice. Slovenský národný archív (SNA), f. Ministerstvo vnútra (MV), šk. 29, 3633/39, 3747/39.

³Slovenský zákonník 1939, vládne nariadenie č. 90.

⁴BAKA, I.: Spolupráca a vzťahy medzi Hlinkovou gardou a slovenskou armádou (1939 – 1941). In: Vojenská história, roč. 6, 2002, č. 1, s. 113.

⁵CHÝTKA, S. V.: Podmienky a formovány protifašistického hnutí odporu v dolnín Liptov. Zborník Múzea SNP 14. Martin 1989, s. 230; Tiež VANĚK, O.: Účasť Slovákov v začiatkoch protifašistického odboja v Poľsku (marec – september 1939). In: Vojenská história, roč. 1, 1997, č. 2, s. 18-31.

⁶Veliteľom Pohraničnej stráže sa stal mjr. pech. R. Noskovič. Vojenský historický archív (VHA) Trnava, f. Ministerstvo národnej obrany (MNO) 1939 – 1945, Prezídium 1939 – 1940 I. časť, spisy dôverné, šk. 3, č. j. 1365, smernice č. 1. na vojenskú a finančne colnú ochranu hraníc z 5. 8. 1939.

skončení vojny sa ich pozornosť presunula na hranicu s Maďarskom, odkiaľ sa chceli dostať do Juhoslávie. V zime 1939/1940 pristúpilo MNO k plánovanej reorganizácii jednotiek Pohraničnej stráže. 1. decembra sa na základe rozkazu MNO vytvorilo 14 samostatných pohraničných rôt. Ďalším rozkazom z 5. januára 1940 boli podriadené strážnym práporom pri peších plukoch, čo zapríčinilo nepatrné zmeny v ich dislokácii. Spolu bolo takto vyčlenených 10 práporov.⁷ Tie mali mať okrem uvedených pohraničných rôt vo svojich zostavách tiež po jednej strážnej rote priamo v posádke. Ani tieto zmeny však nezabránili ilegálnym prechodom, ktoré nadobúdali stále väčšie rozmery.⁸ Po skončení vojny s Poľskom sa museli pohraničné orgány v zvýšenej miere potýkať tiež so stúpajúcim počtom utečencov z Poľska, najmä bývalých poľských vojakov, ktorí sa tiež chceli zapojiť do zahraničného odboja vo Francúzsku. Stúpal tiež počet tých, ktorí sa po rozpade poľskej armády ocitli v maďarskej internácii, a teraz sa snažili dostať späť domov k svojim rodinám.⁹ Alarmujúco pôsobila najmä správa MNO zo 7. februára 1940, podľa ktorej „v poslednom čase Slovensko je priamo zaplavené osobami, najmä mužskými, z Protektorátu Čechy a Morava a z bývalého Poľska“. Reakciou na túto správu bol obežník Prezídia Ministerstva vnútra (MV), ktorý ešte upresnil postup pri zaobchádzaní so zadržanými osobami. Vo vzťahu k cudzím štátnym príslušníkom (Čechom, Poliakom) toto nariadenie potvrdzovalo predchádzajúci postup – osoby mali byť vrátené za hranice. Vo vzťahu k slovenským štátnym občanom sa tu však výslovne vyžaduje postupovať čo najprísnejšie, eventuálne podať i návrh na zaistenie v Zaisťova-

⁷Dislokácia pohraničných rôt

ROTA	VELITEĽSTVO	PRÁPOR
3	Senica	III/4
2	Trnava	III/4
6	Nitra	III/5
8	Žilina	III/7
10	Dolný Kubín	III/6
16	Podolíneč	III/6
13	Lovinobaňa	III/3
11	Krupina	III/3
14	Kokava n./Rim.	III/9
17	Revúca	III/1
20	Prešov	I/2
22	Bardejov	III/2
24	Michalovce	III/8
25	Humenné	III/8

Vojenský historický archív (VHA) Praha, f. Zbierka – Slovenská armáda 1939 – 1945. šk. 33, inv. č. 26/25.

⁸Medzi osobami, ktoré sa usilovali ilegálne prekročiť slovenské hranice, dominovali občania českej národnosti (najmä dôstojníci bývalej čs. armády) príslušní do Protektorátu. Slovenskí dôstojníci, ktorí mali vo vlastnej armáde zabezpečený rýchly kariérny postup, tento príklad až na malé výnimky nenásledovali. Bližšie pozri JABLONICKÝ, J.: Z ilegality do povstania. Bratislava 1969, s. 50-64.

⁹V snahe zabrániť ich prechodu na územie Slovenska vydalo Ministerstvo vnútra už 7. 12. 1939 obežník, podľa ktorého nemali byť títo utečenci z Maďarska na naše územie vpustení. Na druhej strane, v prípade, že boli zadržaní už na území Slovenska, mali byť odovzdaní nemeckým pohraničným orgánom. VHA Trnava, f. Pohraničná stráž, šk. 1, č. j. 11/210. Podľa odhadu Veliteľstva 1. divízie, len v januári prešlo cez severnú hranicu Slovenska ilegálne 120 Poliakov, pričom príchodom jarných mesiacov sa mal tento počet ešte znásobiť. VHA Trnava, f. Pohraničná stráž, šk. 1, č. j. 181, hlásenie veliteľstva 1. divízie; VHA Trnava, f. Vyššie veliteľstvo 2 – Veliteľstvo divízejnej oblasti 2 (VV2-VDO 2), šk. 7, č. j. 22420, čs. légie – správy.

com táboře v Ilave.¹⁰ Na druhej strane vyššie tresty za prekročenie hraníc slovenským občanom nehrozili.

Ani tieto administratívne opatrenia však nepomohli obmedziť ilegálny prechod hraníc. A to najmä vďaka pretrvávajúcim personálnym nedostatkom na oddeleniach Finančnej stráže, ktoré nevykryli ani vojenské posily. Na niektorých miestach preto boli do výkonu služby povolani aj lesníci.¹¹ Medzi ďalšie nedostatky možno zaradiť tiež nie príliš veľkú spoľahlivosť príslušníkov FS, ale tiež vytvorenie siete organizovaných prevádzáčov. Ilegálne prevádzkanie cez Slovensko čiastočne prestalo až po páde Francúzska.

Jednotky Pohraničnej stráže boli zrušené v januári 1941, keď ich nahradili poplachové oddiely. K tomuto kroku sa MNO odhodlalo preto, lebo dovtedajší systém ochrany hraníc viazal pomerne veľký počet síl mierovej armády. Poplachové oddiely vytvorené rozkazom z 21. januára 1940 boli zložené z aktívneho mužstva, tak, aby mohli byť ihneď po vydaní rozkazu použité, a to v rozličných smeroch. Využité mali byť na ochranu hraníc, ako aj na boj proti nepriateľskému parašutistom. Jednotlivé oddiely boli zložené z pešej roty a jednej čaty ťažkých guľometov, prípadne zosilnené čatou obrnených áut, tankov, kanónov proti útočnej vozbe, pechotných diel a jazdeckta. Vyzbrojené a vybavené boli tieto jednotky podľa vojnových počtov. Spolu bolo postavených 16 poplachových oddielov. Dislokované boli po celom území Slovenska. Vďaka tomu, že boli plne pohyblivé, ich bolo možné nasaďovať v ktoromkoľvek smere.¹² Tieto jednotky boli aktivované už 18. júna 1941, a to v rámci vojenských príprav, ktoré predchádzali vojne proti ZSSR. Po odoslaní mužstva na front tieto jednotky zanikli.

Prvé plány operačno-taktického použitia jednotiek formujúcej sa slovenskej armády vznikli už tesne po skončení maďarsko-slovenského konfliktu koncom marca 1939. Vypracovali ich narychlo velitelia jednotlivých zborov. Známý je však len návrh vtedajšieho veliteľa východného Slovenska a VI. zboru pplk. gšt. A. Malára.¹³ Treba povedať, že tento plán má výlučne defenzívny charakter, čo je však v hľadisku možnosti vtedajšej slovenskej armády úplne logické. Plán je pritom vypracovaný výlučne proti Maďarsku. Čo sa týka Poľska, Malár uvažoval len o systéme krytia hraníc, s tým, že dovtedajší model organizácie SOŠ navrhoval nahradiť Hlinkovou gardou.¹⁴ Ďalšie jednotky sa mali vytvoriť až počas mobilizácie. Malárov návrh obsahuje náčrt predpokladaných nástupných priestorov nepriateľa, ako i operačných smerov maďarskej armády. Okrem toho obsahuje tiež návrh na reorganizáciu VI. zboru (v súvislosti s plánovaním výstavby slovenskej armády), ako aj na taktické využitie jeho útvarov a jednotiek pri obrane hraníc proti maďarskému útoku. Keďže Malárov návrh na reorganizáciu jemu podriadených jednotiek nebol v súvislosti s plánovaním výstavby slovenskej armády v konečnom dôsledku akceptovaný a predpokladané nástupové smery nepriateľa boli akceptované aj v ďalších návrhoch, nebudem jeho predstavy ďalej analyzovať.

Pri rozbere predstáv možného ohrozenia územia Slovenska, sa aj v nasledujúcom období vychádzalo z názoru, že jediným protivníkom pri vtedajšom rozdelení síl v strednej Európe môže byť len Maďarsko. Napriek tomu, že po vojne proti Poľsku sa na nátlak Nemecka vzťahy týchto dvoch štátov normalizovali. Na druhej strane, je jasné, že akýkoľvek konflikt medzi týmito štátmi, teda aj prípadná revízia hraníc v prospech jednej alebo druhej strany bo-

¹⁰VHA Trnava, f. VV2-VDO 2, šk. 7, sign. 7/16/9, hlásenie Veliteľstva 2. divízie s odpisom obežníka Prezídia MV z 10. 2. 1940.

¹¹VHA Trnava, f. VV2-VDO 2, šk. 6, sign. 6/16/6.

¹²KATREBA, Z.: Vojenské a politické kroky predchádzajúce vstupu Slovenskej republiky do vojny proti Sovietskemu zväzu v roku 1941. In: Vojenská história, roč. 4, 2000, č. 2, s. 47.

¹³VHA Trnava, f. Hlavné vojenské veliteľstvo, šk. 3, b. č.

¹⁴S poľským útokom príliš nepočítal ani generálny štáb bývalej ČSR, ktorý predpokladal, že v prípade postupu nemeckej armády cez Poľsko bude mať dosť času na organizovanie obrany na čs.-poľskej hranici. ANGER, J.: Obrana Slovenska v operačných plánoch čs. generálneho štábu v druhej polovici 20. rokov. In: Vojenské obzory, roč. 1, 1994, č. 2, s. 36.

li možné len v prípade súhlasu nacistického Nemecka.¹⁵ Obrana Slovenska by sa tak v prípade útoku Maďarov stala prakticky bezpredmetnou. Z toho pramenila aj vzájomná rivalita oboch štátov pri plnení nacistických požiadaviek. Predstavitelia slovenskej armády sa však napriek týmto skutočnostiam zamýšľali nad eventuálnym maďarským útokom. O tom svedčia okrem iného pokusy o militarizáciu spoločnosti v súvislosti s budovaním militantných organizácií Hlinkovej gardy a Hlinkovej mládeže, ako aj úsilie zaviesť všeobecnú brannú výchovu.

O tom, že slovenská armáda zvažovala možnosti potenciálneho maďarsko-slovenského konfliktu, svedčia aj zachované podklady pre operačné plány z úrovne veliteľstiev jednotlivých divízií, a to z januára 1940.¹⁶ Sú to však pravdepodobne jediné dokumenty takéhoto charakteru, keďže po vypuknutí vojny proti ZSSR, do ktorej sa slovenská, ako aj maďarská armáda aktívne zapojili, sa podobné úvahy ďalej nerozvíjali. Spolu ide o tri návrhy, z úrovne jednotlivých veliteľstiev divíziínych oblastí (VDO 1. 2. a 3). Treba povedať, že všetky návrhy mali jednoznačne defenzívny charakter, na rozdiel od podobných dokumentov vypracovaných generálnymi štábmi bývalej ČSR. V prvej časti načrtnem aspoň v základných kontúrach, aké predstavy mali predstavitelia slovenskej armády o obrane vlastného územia, v súvislosti so zvažovaním možných operačných smerov postupu nepriateľa, potom rozoberiem návrhy krytia hraníc v prípade ich napadnutia.

Je na prvý pohľad zrejmé, že na rozdiel od obranných koncepcií vypracovaných za 1. ČSR¹⁷ sa veľká pozornosť venovala obrane východného Slovenska. Diktovali to jednak skutočnosti vyplývajúce zo straty veľkej časti južného a východného Slovenska po Viedenskej arbitráži v novembri 1938, tiež skúsenosti z ozbrojeného konfliktu medzi Slovenskom a Maďarskom v marci 1939 (tzv. malá vojna). Tieto skutočnosti sa odrážajú v návrhu predloženom VDO 3 v Prešove v januári 1940. Ten predpokladal, že v prípade ofenzívneho zásahu proti Slovensku bude mať Maďarsko dva operačné ciele. Konkrétne kotlinu okolo Prešova, ovládajúcu politický a hospodársky život celého východného Slovenska, ako aj kotlinu okolo Levoče, kadiaľ prechádza železničné spojenie medzi západným a východným Slovenskom. Z toho dôvodu sa hlavný úder predpokladal na operačnom smere Košice – Prešov. Útok v tomto klasickom smere predvídal už generálny štáb za 1. ČSR. V súvislosti s týmto útokom sa však ako nevyhnutný javil súbežný pomocný úder na východe v operačnom smere Užhorod – Vranov (taktické smery Trebišov – Michalovce, resp. Snina), ako aj na západe v smere na Levoču. Pritom k Levoči viedli dva operačné smery. 1. Moldava – Mníšek – Levoča (so súčasným zaistením priestoru Košice, Košická Belá – Krompachy); 2. Rožňava – Hnilec – Spišská Nová Ves – Levoča (so súčasným zaistením priestoru Dobšiná). VDO 3 však nevylučovalo ani tú možnosť, že útočník svoje hlavné sily zasadí na smere levočskom, v snahe preťat' spojenie medzi západným a východným Slovenskom. Obranu tu pritom sťažoval fakt, že po Viedenskej arbitráži sa ešte zmenšila neveliká hĺbka slovenského územia. V prípade predpokladaného útoku nemala slovenská armáda v podstate kam ustúpiť. Súčasnú rovnocennú ofenzívu na oboch operačných smeroch však VDO 3 predpokladalo len v prípade pre nepriateľa zvlášť výhodnej zahraničnopolitickej situácie. Pravdepodobne v prípade, ak Maďarsko bude mať zaistené hranice s Rumunskom. Pre porovnanie treba povedať, že za 1. ČSR sa o uvedených operačných smeroch do priestoru Levoče neuvažovalo. Generálny štáb sa spoliehal na prírodné podmienky v tomto priestore a obranu chcel sústrediť k úpätiu Slovenského rudohoria, ktoré bolo pomerne ťažko priechodné. V prípade maďar-

¹⁵O slovensko-maďarských vzťahoch v rokoch 2. svetovej vojny pozri LIPTÁK, L.: Maďarsko v slovenskej politike za druhej svetovej vojny. In: Príspevky k dejinám fašizmu v Československu a v Maďarsku. Bratislava 1969, s. 189-283.

¹⁶VHA Trnava, f. MNO 1939 – 1945, spisy tajné, šk. 9, č. j. 140001.

¹⁷Ako možný nástupový a operačný priestor maďarskej armády sa za 1. ČSR zvažoval smer Košice – Prešov. Z tohto priestoru sa však predpokladal len pomocný úder. ANGER, ref 14, s. 36.

ského útoku sa predstavitelia čs. armády spoliehali na vlastnú ofenzívu, ako aj pomoc maľodohodových spojencov.¹⁸

Obrane stredného Slovenska sa venoval návrh VDO 2. Ten predpokladal, že v prípade konfliktu, treba hneď na začiatku počítať s náletmi maďarského letectva, rovnako i s miestnymi prepadmi pohraničných obcí. Väčšie akcie zosilnených maďarských pohraničných jednotiek sa predpokladali v týchto smeroch: 1. Lučenec – Podkriváň – Zvolen; 2. Šahy – Krupina – Zvolen; 3. Levice – Pukanec – Banská Štiavnica; 4. Rimavská Sobota – Tisovec. Možno konštatovať, že cieľom útoku maďarského vojska v tomto priestore mal byť Zvolen, odkiaľ by sa mu otvorila cesta na Banskú Bystricu. Treba povedať, že aj v tomto prípade išlo o klasický smer, s ktorým sa počítalo už za 1. republiky. Možnosť obrany tohto priestoru opäť znížoval fakt, že hranica sa po Viedenskej arbitráži aj tu posunula smerom na sever, čím sa opäť rozšíril možný nástupný priestor nepriateľa, krytý tak zo západu (Štiavnické pohorie), ako aj z východu (Slovenské rudohorie).

Čo sa týka obrany západného Slovenska, návrhy predložené VDO 1 neobsahujú taktickú časť. Tu treba povedať, že po posunutí hranice na sever odpadla celá predchádzajúca koncepcia obrany vychádzajúca z možnosti využitia geografických podmienok, či už v podobe Dunaja (v prípade kolmého útoku z juhu) alebo ďalších riečnych tokov – Nitra, Hron, kde bolo možné organizovať obranu v prípade útoku v operačnom smere Šahy – Nitra. Nepriateľovi tak v ceste nestáli nijaké prírodné prekážky. Na druhej strane je zrejmé, že útok nepriateľa na tomto úseku bol ešte viac ako v prípade iných smerov závislý od postoja Nemecka. Je totiž nepravdepodobné, že maďarská armáda by zaútočila v bezprostrednej blízkosti tzv. ochranného pásma, kde boli dislokované nemecké vojenské jednotky.

Okrem analýzy predpokladaných operačných smerov vypracovali jednotlivé veliteľstvá tiež návrhy na obsadenie terénu pri zaistení hraníc. Najlepšie rozpracovaný je v tejto oblasti návrh VDO 2.

Už v tomto návrhu sa konštatuje, že vzhľadom na početné stavy jednotiek, ktoré boli k dispozícii, ako i šírku frontu, sa mala obrana na hlavnom obrannom pásme (HOP) v prvom rade obmedziť na prehradenie najdôležitejších komunikačných smerov. Viaceré pasívne priestory mali byť len strážené. Celé územie, ktoré podliehalo VDO 2, malo byť rozdelené na tri úseky. V prvom úseku „Banská Štiavnica“ malo byť HOP zabezpečené jednotkami pešieho pluku 3, konkrétne práporom I/3 a II/3. Veliteľstvo pluku sa malo presunúť zo Zvolena do Banskej Štiavnice. Ako posilový prostriedok sa mala použiť jedna horská batéria (dva kusy 100 mm horských húfnic vz. 16/19) delostreleckého pluku 2. Tam kde sa pred HOP nachádzali objekty ľahkých opevnení, mali byť tieto obsadené predsunutými jednotkami. Na ústupové postavenia pred HOP mali byť vysunuté pohraničné roty zo strážneho práporu III/3. Ich cieľom bolo brániť nepriateľovi v prechode štátnych hraníc a spomaliť jeho postup pred hlavným obranným pásmom. Ťažisko obrany sa malo sústrediť na smere Šahy – Krupina – Zvolen. Prehradené mali byť tiež smery Levice – Banská Štiavnica – Zvolen; ako i Čebovce – Zvolen.

Rovnaký spôsob obrany sa mal použiť tiež v úseku „Podkriváň“, ktorý mal zabezpečiť peší pluk 6. Jeho veliteľstvo sa malo presunúť z Ružomberka do Podkriváňa (východne od Zvolena). Na HOP mali byť umiestnené prápory I/6 a II/6, ako posilové prostriedky mali byť využité jedna horská delostrelecká batéria (dva kusy horských húfnic vz. 16/19) a jedna hrubá delostrelecká batéria (dva kusy 150 mm húfnic vz. 25) delostreleckého pluku 2. Ústupové postavenie pred HOP mali obsadiť pohraničné roty zo strážneho práporu III/6. Ťažisko obrany sa malo sústrediť na smere Lučenec – Mýtna – Zvolen. Ďalšie smery boli Modrý Kameň – Zvolen; Dolná Strehová – Zvolen a Lučenec – Poltár. Okrem prehradenia hlavných útočných smerov mali uvedené jednotky, včítane pohraničných rôt, pripraviť útočnú akciu k získaniu haličského výbežku.

¹⁸Tamže.

Posledný úsek „Tisovec“ mal brániť peší pluk 9, ktorého veliteľstvo sa sem malo presunúť z Popradu. HOP mali obsadiť prápory I/9 a II/9, ústupové postavenia pohraničné roty práporu III/9. Ťažisko obrany malo byť na smere Rimavská Sobota – Tisovec. Do úvahy prichádzal tiež smer Jelšava – Muráň.

Čo sa týka oblasti pôsobenia VDO 1 a 3, predložené návrhy sa nerozpisujú o úlohách ich jednotlivých úsekov. Ich predstavy o spôsobe obsadenia terénu pri zaistení hraníc však možno vyčítať z priloženej mapy.

Územie, ktoré bolo v pôsobnosti VDO 3, malo byť rozdelené na tri úseky. Prvý rozlohou najväčší úsek, ktorý začínal severne od Jelšavy a prechádzal málo priepustným terénom Slovenského rudohoria, mal zaisťovať peší pluk 1, ktorého veliteľstvo sa malo presunúť z Levoče do Spišskej Novej Vsi. Keďže toto územie predstavovalo pre nepriateľa prirodzenú prekážku, nepočítalo sa tu s väčšou koncentráciou jednotiek. HOP preto nebolo súvislé. Krytie operačného smeru Rožňava – Dobšiná mal mať na starosti prápor II/1. Ďalej na východ mali byť rozmiestnené jednotky práporu I/1. 1. rota mala mať na starosti prekrytie smeru Moldava – Mníšek – Spišská Nová Ves – Levoča a ďalšie dve roty spolu s guľometnou rotou a horskou kanónovou batériou pešieho pluku 1 mali zabrániť prieniku nepriateľa v smere Košice – Krompachy. Čo sa týka práporu III/1, ten sa mal využiť ako záloha veliteľstva divízie, v prípade potreby mal byť presunutý do priestoru Prešova. Na najviac exponovaný úsek medzi Slovenským rudohorom a Slánskym pohorím, v operačnom smere Košice – Prešov mali byť vyčlenené jednotky pešieho pluku 2. Na HOP, ako aj v 1. a 2. obrannom postavení, mala byť súvislá obrana rovnomerne rozložená medzi prápory I/2, II/2 ako aj III/2, a to v tomto poradí v smere od západu na východ. Najväčší nápor sa očakával v priestore práporu I/2, ktorý pretínal hlavný komunikačný smer na trase Košice – Prešov. Na podporu jednotiek v tomto priestore preto mali byť premiestnené 4., 6., a 8. batéria delostreleckého pluku 3. V priestore práporu II/2 mala byť k dispozícii 5/3 batéria, ako aj horská kanónová batéria pešieho pluku 2. V priestore práporu III/2 zase 7/3 batéria (3 delová).

Druhý úsek sa rozprestieral východne od Slánskeho pohoria a jeho obranu mal mať na starosti peší pluk 8, ktorého veliteľstvo malo byť premiestnené z Michaloviec do Vranova. Keďže hranica je v tomto priestore vysunutá smerom na juh, v snahe udržať súvislú líniu HOP (a zabrániť tak prípadnému útoku nepriateľa z boku), sa malo obranné postavenie posunúť hlbšie do vnútrozemia. Na prekrytie taktického smeru Trebišov – Michalovce tu mali byť podľa návrhu využité prápory II/8, ako aj III/8. 1. rota práporu II/8 však mala byť použitá na zaistenie prechodov v Slánskom pohorí. Zároveň 1. rota od práporu III/8 sa mala použiť ako záloha veliteľstva pluku. Prápor II/8 mal byť podporovaný 1/3 batériou. Na operačnom smere Užhorod – Michalovce – Vranov mala byť obrana rozložená medzi už spomínaný prápor III/8 a I/8, v ktorého úseku lemujúcom východnú hranicu Slovenska sa mala využiť 2/3 a 3/3 batéria. Východne od tohto postavenia sa nachádza pohorie Vihorlat, HOP tu preto malo byť prerušené a obrana severovýchodnej hranice sa mala sústrediť do oblasti pred Humenným. Na obranu tohto priestoru sa mala plánovať sila jedného pešieho práporu, ako aj horská kanónová batéria pešieho pluku 8.

Na rozdiel od návrhu na obsadenie jednotlivých úsekov jednotkami, VDO 3 rozpracovalo pomerne dobre svoje predstavy o spôsobe boja v období od napadnutia krajiny nepriateľom až po realizáciu mobilizácie mierovej armády. Územie pred HOP malo byť v prípade politického napätia, resp. pred vyhlásením mobilizácie, zaistené jednotkami Pohraničnej stráže, a tiež predsunutými mierovými jednotkami. Pohraničné stráže mali byť zosilnené na dvojnásobný počet spoľahlivými vojakmi v zálohe, ktorí mali byť zmobilizovaní z najbližšieho okolia (asi 3 km od štátnych hraníc). Ich úlohou malo byť vzbudenie poplachu a kladenie dočasného odporu. Výstroj a výzbroj mala byť uložená už v čase mieru v mieste veliteľstva jednotlivých pohraničných stráží. O vytvorenie predsunutých mierových jednotiek sa mali postarať mierové pluky. Každý mal v takomto prípade vytvoriť 9 peších a 3 guľometné roty (každá rota mala mať asi 50 mužov). Využiť sa mali voľné strážne roty v posádkach. Tieto jednotky mali byť v pri-

pade vonkajšieho ohrozenia okamžite presunuté na prvé ústupové postavenie, ktoré je najbližšie k hranici. Po vyhlásení zaistenia hraníc sa mali okamžite doplniť záložníkmi, na polovicu vojnového stavu (pre každú rotu asi 30 mužov). Každá rota by tak mala bojový stav asi 80 mužov. Obrannú zostavu na HOP mali budovať zvyšné pracovné rotý za pomoci miestneho obyvateľstva. Pre každú rotu mala byť ako prvý vojnový doplnok postavená 4. čata s vojnovým stavom (3 guľomety). Ich úlohou bolo obsadiť úsek príslušnej rotý na HOP a pracovať tu v úseku celej rotý. Ako druhý vojnový doplnok mal do úseku každej rotý prísť zvyšok jej vojnového stavu (všetci ostatní záložníci). Spolu mali pokračovať na vybudovaní HOP. Keby to situácia dovoľovala (nepriateľ ešte neprekročil štátnu hranicu), mohla byť bojová jednotka pripravujúca HOP vysunutá na niektoré ústupové postavenie, a na HOP by pracovali pracovné rotý a civilné obyvateľstvo za odborného dozoru. Čo sa týka predsunutých jednotiek, tie sa mali pod tlakom nepriateľa sťahovať z 1. na 2. ústupové postavenie a nakoniec na HOP, kde mala každá rota podľa možnosti zaujať ten úsek, ktorý jej zvyšok rotý (spomínaní záložníci tvoriaci doplnok na predpísaný vojnový stav) pripravili. Aby sa uskutočnila mobilizácia „A“ útvarov a pripravilo HOP, predsunuté jednotky mali na ústupových postaveniach viazať silu nepriateľa minimálne 4 dni. Boj na HOP mal zase zaistiť mobilizáciu „B“ útvarov.

VDO 3 vo svojom návrhu predložilo tiež kalkuláciu početného stavu mierového pešieho pluku, z dvoch prezenčne slúžiacich ročníkov, ako aj početného stavu záložníkov potrebných na naplnenie peších plukov (na príklade pešieho pluku 2). V návrhu sa pritom konštatuje, že na doplnenie početného stavu jednotlivých peších plukov na vojnový stav pri dvoch ročníkoch prezenčne slúžiaceho mužstva, treba pri pešom pluku 1 a 8 asi 4 ročníky záložníkov, pri pešom pluku 2 asi 3 ročníky záložníkov.

Kalkulácia početného stavu pešieho pluku (prezenčne slúžiace mužstvo – 2 ročníky)¹⁹

Systematizovaný stav pešej rotý	158 mužov
Prápor s 2 rotami plnými + 1 rámcovou	316 mužov
V 3 rotách má 1 rota	105 mužov
V pluku je pre pešie rotý	632 mužov
V 9 peších rotách má 1 rota	70 mužov
Guľometná rota má	74 mužov
V pluku dve guľometné rotý	148 mužov
Pri troch guľometných rotách má 1 rota	49 mužov
Rota (70 mužov) vytvorí 3 pešie čaty po 20 mužov	60 mužov
a pomocné družstvo rotý	10 mužov
Čata (20 mužov) utvorí 3 družstvá	po 6 mužov
+ 2 mužov ako veliteľov čaty	20 mužov

Početný stav záložníkov v pešom pluku 2²⁰

Odvodný ročník	1938	87
	1937	1310
	1936	948
	1935	1178
	1934	1107
	1933	1118
	Spolu	5748

¹⁹V tomto počte nie sú ďalej slúžiaci a aspiranti. Treba vylúčiť pre „B“ útvary po 10 ľudí na rotu, ktorí mali previesť prípravu, prezentáciu, obliekanie a pod. záložného mužstva.

²⁰Doplňovanie záložníkov na vojnový počet v prípade zaistenia hraníc si prápor mali previesť sami. Vybraní mali byť tí, ktorí môžu nastúpiť čo najskôr t. j. z miesta sídla práporu a z okruhu asi 10 km.

Ako som už naznačil, obrana západného Slovenska sa mala, vzhľadom na obmedzené počty, i neexistenciu prírodných prekážok, sústrediť len na zabezpečenie hlavných možných nástupových smerov nepriateľských vojsk. A to tak, aby bolo nepriateľovi znemožnené dostať sa do údolia rieky Váh, Nitra a Hron, čo by mohlo znamenať izolovanie západného Slovenska od zvyšnej časti štátu. Pozornosť sa mala sústrediť tiež na obranu Bratislavy a železničného spojenia s Trnavou. Obranu juhozápadného výbežku hraníc pred Bratislavou mal zabezpečovať peší pluk 4 (prápor I/4, II/4) a delostrelecký oddiel II/1, ktorý mal zaujať postavenie pozdĺž hraníc oproti Bratislave. Ešte väčšia pozornosť sa mala sústrediť na zabezpečenie operačného smeru Sereď – Leopoldov – Piešťany (kopiroval údolie rieky Váh), a tiež pomocného smeru na Trnavu. Sväčší o tom aj fakt, že do Trnavy malo byť okrem veliteľstva pešieho pluku 7 zo Žiliny presunuté tiež veliteľstvo delostreleckého pluku 1 z Bratislavy.

Hlavné obranné postavenie malo byť pred Sereďou. Na prekrytie uvedených nástupných smerov mali byť použité jednotky pešieho pluku 7, 4, ako aj delostreleckého pluku 1. V priestore pred Sereďou mali byť umiestnené jednotky práporov II/7 a III/7, ako aj delostrelecké postavenie delostreleckého oddielu III/1. Východne od Serede mala byť ešte umiestnená jedna batéria delostreleckého pluku 1. Západne od Serede sa obrana sústredila pod Cíferom za účelom ochrany železničného spojenia medzi Bratislavou a Trnavou. Do tohto priestoru mal byť presunutý prápor I/7 a postavenie mal zaujať tiež delostrelecký oddiel II/1. Smerom na východ sa ďalšie obranné postavenie malo nachádzať až pred Nitrou. Cieľom bolo zabrániť prieniku nepriateľa do údolia rieky Nitry a jeho ďalšiemu postupu na Hornú Nitru. Zaistenie tohto priestoru mal na starosti peší pluk 5, ktorého veliteľstvo sem bolo premiestnené z Trenčína. K dispozícii tu mal prápor I/5 ako i III/5. Ako posilový prostriedok tu mal zaujať delostrelecké postavenie oddiel I/51.

Posledné obranné postavenie v tomto úseku sa malo vytvoriť v okolí Zlatých Moraviec. Jednotky rozmiestnené v tomto priestore mali kryť z boku obranu Nitry. Konkrétne tu mala byť umiestnená 6. pohraničná rota práporu III/5, ako aj ďalšia rota, guľometná a mínometná čata a čata KPÚV (kanónov proti útočnej vozbe) od pešieho pluku 5.

Je zrejmé, že v tomto návrhu sa na zabezpečenie hlavných obranných bodov na HOP od začiatku počítalo aj s pohraničnými rotami. Terén pred HOP mali podľa návrhu obsadiť jednotky postavené zo záložníkov z pohraničných obcí. Ich zoznamy si mal každý obecný úrad obstaráť už v čase mieru. V tomto čase mala byť pripravená tiež výzbroj a výstroj pre jednotky. Organizácia týchto jednotiek mala byť vojenská, vytvoriť sa mali družstvá, čaty prípadne aj rot. Veliteľmi družstiev mali byť poddôstojníci, veliteľmi čiat a rôt dôstojníci v zálohe. Jednotky mali byť organizované podľa obcí. Veliteľom obce mal byť hodnosťou najvyšší záložný dôstojník, ktorý z tejto obce pochádzal. Zároveň mal byť veliteľom príslušnej rot, čaty alebo družstva. Velitelia obcí mali podliehať buď priamo veliteľovi príslušného práporu zaistenia hraníc, ak by na určitom ústupovom smere bola len jedna obec, alebo veliteľovi smeru, v prípade, že na ústupovom smere bolo viac obcí. Veliteľom ústupového smeru mal byť najstarší veliteľ obcí. Veliteľ ústupového smeru mal potom podliehať veliteľovi príslušného práporu zaistenia hraníc. Spôsob boja mal spočívať v obrane obce, v prípade presily – v ústupovom boji v určenom smere a k určitému miestu – obec na prednom okraji HOP.

Z uvedeného je zrejmé, že MNO nemalo jednotnú predstavu o spôsobe ochrany hraníc pred HOP. Aj z toho dôvodu bola Pohraničná stráž už začiatkom roku 1941 rozpustená. Pravdepodobne vinou zavlečenia Slovenska do vojny proti ZSSR sa MNO otázkou ochrany hraníc začalo serióznejšie zaoberať až v roku 1943, keď sa podľa zákona z 11. novembra 1943 pristúpilo k opätovnému budovaniu zboru SOŠ.²¹ V dôsledku vypuknutia SNP sa však jeho zorganizovanie nedokončilo. Organizačne SOŠ od začiatku podliehalo pod Veliteľstvo brannej výchovy (VBV) v Banskej Bystrici, ktoré vzniklo 1. mája 1943.

²¹Slovenský zákonník 1943, zákon č. 151.

S organizovaním SOŠ sa v prvom rade začalo na južnom pohraničí. Príslušné smernice vyšli už 31. decembra 1943. Pohraničie sa rozdelilo na tzv. úseky a podúseky. Úsekovými veliteľmi SOŠ sa stali oblastní velitelia brannej výchovy. Za veliteľov svojich podúsekov mal úsekový veliteľ menovať vybraných záložných dôstojníkov, a to po dohode s miestnym veliteľom brannej výchovy.²² K ich vymenovaniu však už pravdepodobne nedošlo. Čo sa týka výberu osôb pre SOŠ, vyberané mali byť osoby zo všetkých miest a dedín v pohraničí. Organizovať sa mali len do družstiev, s väčšími jednotkami (čaty, roty) sa nepočítalo. Pri zvažovaní konečnej podoby SOŠ v roku 1943 sa okrem 1. republikového modelu uvažovalo tiež o alternatíve zriadenia samostatných pohraničných veliteľstiev (v rámci štyroch praporev), ako tomu bolo v prípade Pohraničnej stráže. Tento spôsob sa podľa návrhu, ktorý bol vypracovaný pre náčelníka štábu MNO, ukazoval ako najvýhodnejší, keďže jednotky by podliehali vojenskému veleniu, boli by teda pod priamym dohľadom MNO. Opäť však zavážil argument, že táto alternatíva oslabí mierovú armádu.²³ V rámci SOŠ sa však zaktivovali tiež tzv. asistenčné oddiely (AJ) a pohraničné vojenské jednotky, ktoré mali byť využité na ochranu vnútorného poriadku, ale tiež ako výpomoc Finančnej stráže na hraniciach.²⁴

Ich aktivovanie si vynútil vzostup partizánskeho hnutia, ale i rôznych skupín a bánd prepadávajúcich civilné obyvateľstvo, ktorých rady rozširovali najmä sovietski vojnoví zajatci utekajúci cez Slovensko z nemeckých zajateckých táborov.²⁵ Samotná FS, ktorej príslušníkov bol stále veľký nedostatok, nedokázala zvládnuť túto situáciu. Podľa dislokačného prehľadu z 26. februára 1944 SOŠ disponovala 5 hraničiarskymi rotami (v Humennom, Bardejove, Brezne nad Hronom, Prešove, Michalovciach) a 63 AJ (ich zloženie predstavovali aktívni príslušníci armády, povolanci zo zálohy, žandári, policajti, Finančná stráž, rôzne kategórie štátnych a súkromných zamestnancov).²⁶ Je známe, že výsledok nasadenia AJ nebol príliš veľký, a to okrem iného vinou celkového rozkladu mocenského aparátu v predvečer SNP. Treba dodať, že vytvorenie SOŠ nebolo jediným prostriedkom na zabezpečenie ochrany hraníc zo strany režimu v roku 1944. V súvislosti s bezprostrednými úlohami pri riešení otázok obrany slovenského územia pred blížiacim sa východným frontom sa v tomto období velenie slovenskej armády zaoberalo tiež vojensko-strategickými koncepciami na obranu Slovenska. Výsledkom bolo zapojenie územia Slovenska do obranných koncepcií hlavného nemeckého velenia a opevňovacie práce na východe krajiny. Tieto otázky však už prerastajú rámec tohto príspevku a ich spracovanie si vyžaduje samostatnú štúdiu.²⁷

²²VHA Trnava, f. MNO 1939 – 1945, spisy tajné, II. časť, šk. 31, č. j. 70 013, obežník Veliteľstva brannej výchovy z 31. 12. 1943.

²³VHA Trnava, f. MNO 1939 – 1945, spisy tajné, II. časť, šk. 31, č. j. 70 084.

²⁴K tejto problematike bližšie pozri NESVADBA, F.: Charakter a poslanie armády tzv. slovenského štátu v letech 1944 – 1945. In: Historie a vojenství, roč. 12, 1963, č. 1, s. 30–34; Tiež KORČEK, J.: Slovenská republika 1943 – 1945. Bratislava 1999, s. 93–94.

²⁵Potreba posilniť hranice proti partizánom, ako aj potulným bandám, sa ukázala ako aktuálna už v roku 1943. Znepokojujúce v tejto súvislosti boli najmä hlásenia nemeckých pohraničných orgánov na poľsko-slovenskom pohraničí, ktoré sa stále častejšie stávali terčom útokov poľských partizánov. Zo strachu, že sa činnosť týchto skupín presunie aj na územie Slovenska, bola už v januári 1944 posilnená výzbroj najviac ohrozených oddelení FS. V rovnakom čase boli finančne inšpektoráty posilnené o 35 strážnych psov. Okrem toho 20. januára 1944 MNO prideliť VBV – SOŠ 22 kusov tančíkov vz. 33, ktoré mali byť k dispozícii AJ. VHA Trnava, f. MNO 1939 – 1945, spisy tajné, II. časť, šk. 31, č. j. 70774, obežník VBV z 11. 5. 1944. K prvým incidentom medzi príslušníkmi FS a spomínanými skupinami, ktoré chceli ukoristiť ich služobné zbrane, došlo na prelome rokov 1943/1944. VHA Praha, f. „53“, šk. 75, inv. č. 38/34, sign. 53/89.

²⁶VHA Trnava, f. MNO 1939 – 1945, Tajné, II. časť, šk. 31, č. j. 70 224, Dislokačný prehľad VBV (SOŠ-CPO) – vydanie.

²⁷Čiastočne sa touto problematikou zaoberali NESVADBA, ref 24, s. 37–49; PIVOVARČI, J.: Vojenské prípravy SNP. Bratislava 1975, rkp.